

Dr. GULYÁS JÓZSEF:

A VILÁGHÁBORÚ ÉS A MAGYAR
KÖLTÉSZET.

— 1916. február 6. * —

* Néhány későbbi adat betoldásával.

Beöthy Zsolt szerint az irodalom fejlődését vizsgálónak nincsen más feladata, mint a nemzeti érzés hullámzásának megfigyelése, mert az igazi nemzeti irodalom tulajdonképpen a nemzeti érzés kifejezése.¹ És valóban — Máriának, mint „patrona Hungariae”-nak dicsérete, a reformáció komorhangú lírája, Zrínyi s Tinódi költészete, a szín pompás kuruc költészet és a szabadságharc irodalma egyképen bizonyítja Beöthy tételének igazságát. Hát ez a mai nagy vihar a maga lelkeket felrázó ferge-tegével zendít-e meg húrokat a magyar költők lantján? A küzdelem ma szintén a magyarság részvételével folyik, de méreteiben nagyobb, szinte óriási, céljaiban messzehatóbb, küzdelmeiben általánosabb, mint régen. Tükre-e a mai költészet a harcoló magyarság lelkének? Felcsendül-e a nagy küzdelemnek megfelelő hang a magyar költők velőket rázó húrján?

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy, bár korai talán az ítélkezés, e gigászi harc nem talált eddigelé a küzdelem grandiózusságának megfelelő tolmácsolót. Gazdag irodalom ad hangot a magyarság lelkében felviharzó érzelmeknek s bővült, főként a líra terén, a tárgykör is, a régebbi eszmékhez újabbak társultak, a költők érzésvilága változatosabb lett s így az előző évtizedek lírájával szemben az öröndetes fejlődés kétségbevonhatatlan jeleit látjuk, de már például az örökifjú kuruc költészet névtelen dalnokaihoz és a prózában is költői Mikeshhez, valamint

¹ Budapesti Szemle 1915. július.

a szabadságharc nagy költőihez² fogható zseniket³ e vér-viharos idő nem tudott teremteni.⁴ Oláh Gábor szerint soha ilyen gazdag nem volt a magyar költészet⁵, Vajda Gyula pedig azt mondja⁶, hogy a mai háborús költészet arányaiban felülmúlja a kuruckor költészetét. Mindkettőjüknek igaza lehet részben, de érték szempontjából bizony a mai háborús költészet nem becsesebb a kuruc költészetnél, mely még másodvirágzásában is (Endrődinél, Lévainál, Vörösmartynál s Arany tollán) varázsos mosolyú. Költészetünk e két virágkora mögött értékben elmarad ez a mai költészet.

Eltagadhatatlanul örvendetes tény azonban az, hogy a mai lírában újra a *magyarság* nemzeti lelke szól.⁷ A magyar nemzetnek részvétele e háborúban, a magyar katona lelkesültsége, szenvedései, küzdelmes viszontagságai, az itthon hagyott kedvesekre, feleségre, gyermekekre, szülőkre való gondolása, a győzelemben vetett hite, ujongó mámore, az itthonmaradottaknak utánuk való vágyódása, értük síró aggodalma, becéző szeretete sok finom hangú költeménynek adott tárgyat. Százféle változatban csendül meg e hang a költeményekben. Valóságos áradatban öm-

² Petőfi, Tompa, Arany János, Vörösmarty, Jókai, Tóth Kálmán, Vajda János.

³ E gondolatokat felveti Gyulai Ágost is, (Budapesti Szemle, 1915. Jul.), de nem fogadja el.

⁴ Egetvívó nagyjaink nincsenek, írja a Budapesti Hírlap (karácsonyi szám 38. o.), de egyik népnek sincs, csak az olaszoknak (D'Annunzió). Vézner Károly szerint (Szegedi fog. értesítő 1915.) nincsenek ma nálunk igazi tehetségek és Anka János szerint (Elet 1915. 43.) a háborúnak csak Gyóni adott igazi költői értéket.

⁵ Új Nemzedék 1915. 20. sz.

⁶ A háború költészete 1915. 7. 1.

⁷ Csak túlzás az, amit Horváth György állít, hogy a mai népköltészet minden ízében gyönyörű faji költészet, de a műköltészetben alig akad hang, mely kifejezné a magyarság lelkét. (Keszthelyi ért. 1[^]15.) — Elég, velem szemben Gyónira, Barabás Ábelre, Harsányi Prológusára hivatkozni.

lenek a versek, mintha a nemzeti költészet lelke, megtalálván önmagát, az előbbi mulasztásokat iparkodnék pótolni.⁸

Azonban a lelkesülés hangjánál általánosabb a szeretteinkórt való aggodás, a háború sok-sok borzalmától megriadt lélek fájó hangja. Nem is csoda! E mostani küzdelem céljának megértése nagy politikai érettséget kíván, indító okainak tudása, a német és angol hegemónia kérdésének mérlegelése alapos világtörténelmi tájékozódottságot igényel. Nagyon természetes, hogy e küzdelem a háborús költészet tanulsága szerint még nem tudott úgy a nemzet lelkéhez férni, azt lánggra úgy nem tudta gyújtani, mint a saját szabadságunk veszélyben tudása.⁹ Mintha nem is édes sajátja volna a nemzeti géniusznak e küzdelem!¹⁰ A Hamburgtól Bagdadig érő caesari hídtól maga a költő is visszahökken. (Dutka Ákos: Magyar kérdés a szívünkhöz.)¹¹ Hisz a küzdelem célját

⁸ Herczeg Ferenc szerint ma hallgat vagy félénken próbálkozik a magyar költészet. O a költészet újjászületését, az önzés, az egyéniség féktelen kultuszának, az idegenimádásnak és a skepsisnek megszűntét várja a mai nagy időktől.

⁹ Barabás Ábel megdöbbenve kérdi:

„Ez észvesztő vad zűrzavarban
A magyar lantnak nincs szava?
A csüggedőt ki lelkesítse,
Nincsen e harcnak dalnoka?

Hol vagytok most dalos pacsirták?
Oh hova, merre tüntetek?”

(A magyar poétákhoz.)

¹⁰ „Ránk rontott az egész világ”, mondja Barabás Ábel; „Mohácsnál nem volt több a kockán”, mondja Sajó S. De hogy ezt hangsúlyozni kell, az feltűnő. — Körülbelül ez az álláspontja a Huszadik Század 1915. decemberi számának 399. lapján megjelent s a lelkesítő harci dalok elmaradásáról szóló cikk írójának is. E gondolathoz hozzászól Gyulai Ágost is (id. cikkében.)

¹¹ Dutka A.: Az yperni Krisztus előtt.

sem sejtí a magyarság nemzeti lelke.¹² Maga a háború legerősebb poétája, Gyóni is olyan általános célt jelöl meg két helyen is:

„Virágos ékes fegyverünk nyomában
Nagy Békeország vasfalai nőnek.”

(Ferencz Ferdinánd jár a hadak élén.)

Ha nem győzzük, sose lesz itt béke;
Ha nem győzünk, a világnak vége.

(Varsó felé . . .)

A „béke” fogalma sok helyen előfordul a háborús költeményekben. Krüzselyi Erzsike és Osváth Eszter szarint az a legáldottabb földi kincs. Reménykedve várja Pásztor Árpád („Talán elindult”) és Bakó Ádám is (»Oh isteni béke»). Róla szól Szabolcska „Könnyecsepp az égben” c. költeménye. Zsibbadt idegekkel izgatottan várja Kiss József a békegalambokat (Esőben) és Móra Ferenc (Idei március). Szép Ernő *Imádságában* a magyar úgy van feltüntetve, mint aki senkit sem szokott bántani, hanem csendes dallal szeretne szántani, de háborgatják. E háborgatok ellen fogott népünk fegyvert, a jog s igazság mellett.¹³ Ez a tanulság szűrődik le a háborús költeményekből a háború indítóokára vonatkozólag. A cél a *béke* megszerzése s megóvása. Mennyire másként resonál ám erre a magyar lélek, mint Rákóczi s Kossuth harcaira! Hiába próbálják bizonyítgatni egyes költők, hogy:

¹² Amilyen örömmel nézi hadbaszálló nemzetét Szabolcska, ép olyan aggódással félti a haláltól az „Imádság” e. vers névtelen írója (Bud. Hirl. 1916. jan) és Szép Ernő is *Imádságéiban*.

¹³ Gyóni: Petőfi lelke; Lévai József: Korszerű dal; Ábrányi E.: Hallgass meg engem. Barabás Ábel: „Segítsd őket igazság Istene!” c. költeményében; sőt a nép fia, Felber P.: Háború az igazságért c. versébea ilyen küzdelemnek mondja e harcot, e ránk kényszerített háborút.

„E harc villámló viharából
Kossuth s Rákóczi lelke lángol”.

(Sajó S.: Harci ének);

hiába szólaltatja meg a kurucz trombitás kürtjét Gyóni, hiába szerepelteti Ernőd Tamás Vak Bottyánt s Bem apót a „Magyar legenda” c. itt-ott kirívó hangú¹⁴ versében, e mostani harcban nem csak saját szabadságát látja veszélyben a magyar;¹⁵ nincsenek számára Bercsényiek, Rákócziak, Balogh Ádámok, Bottyán apók, Bem tábornokok, akiket költészete szeretetével venne körül;¹⁶ az óriási méretű világhuralmi s világtörténelmi küzdelemnek zseniket teremtő ihlető ereje még nincs. A háború költője Schöpflin szerint nem a mai szereplők közül fog kikerülni. A maiakból a monumentális erő hiányzik. Gátolja a költészet megnyilatkozását, szerinte az is, hogy csak a bánat, a fájdalom az a motívum, amit szabadon megénekelhetnek. A jeles író itt elfelejtette, hogy a lelkesedés szabad megnyilatkozásának sem szegnének gátat (Világ 1916. márc 10.) Szerintünk e kor költészete a Napoleon elleni háborúk magyar költészetére emlékeztet, mikor Berzsényi, Kisfaludy Sándor, Pálóczi Horváth Ádám, Kis János énekeltek. Gyóni össze is lehetne mérni Berzsényivel a magyar vitézség értékelése szempontjából.

Éhez a költői csoporthoz hasonlíthatók a mai kor költői s nem a szabadságharc s elnyomatás korának zseniális költőihez. Szabolcska „Hadbaszálláskor” c. költeménye pl. nem éri utói erőre nézve Petőfinek „A székelyek” c.

¹⁴ „Nyakalt a két vén cimbora” mondja egyik sorában.

¹⁵ Szász Károly „A nemzetiszín pántlika” c. versében az idegen származású kapitány levéti a fiuk sapkájáról a háromszínű szalagot, a nemzeti szabadság, önállóság jelvényét. Pedig ezért milyen szívesen ontja véré a magyar.

¹⁶ Horváth György szerint (Keszthelyi rk. értesítő 1915.) a népköltészetben megnyilatkozik a vezérek imádása.

költeményét, így Sajó Sándor Harci éneke sem Petőfi „Csatában” s „Csatadal” c. költeményét. De vigasztaljon bennünket az a tudat, hogy nagy költője a háborúnak csak az olaszoknál van. A háborús irodalmak közt pedig Sebestyén Károly megállapítása szerint csak a magyar irodalom emelkedett a helyzet magaslatára és őrizte meg leginkább objektivitását. Hogy a többi népnél, így a németnél is, miért nem lendült neki a költészet, noha pl. a német népre nézve igazán létért való harc e háború s vannak nagyjai, annak Hervé e szavai adhatják magyarázatát: „A modern háború a maga irtózatossággal embermészárásával iszonyatos, és minden poézisét elvesztette.”¹⁷

Tény azonban, hogy a magyarság a *lelkével* is részt vesz a küzdelemben, mert igazságos harcnak tartja s mert trónörökösünk meggyilkolása, az országunk ellen törő Szerbia áskálódása s különösen az oroszoknak 1849-ért való fizetés¹⁸, majd az oroszok magyarországi betörése *nemzeti* ügyé is tette e harcot. Ez a felfogás megnyilatkozik a költészetben is.

Van azonban egy csoport költő, Adyék, akik még ennyire sem tekintik magyar ügynek a háborút, akiket nem hevít koruknak érzemőnye, akik a fergeteg tombolásakor is a maguk egyéni dolgaival foglalkoznak: a Nyugat írói. Ezek egyike, álláspontjának igazolására, Csokonainak „Békekötésre” c. költeményét is leközi, melyben a debreceni poéta a vérontás, a hősök iránt érzett ellenszenvének ad hangot. — Ez a „vérlakodalom” úgyis elmúlik, a lélekboncolás azonban örökre szóló alkotásokat teremthet. A nemzeti érzés hívei szerint ez „erkölcstelen, klinikai irány”, mint ők nevezik, megbukott, dalosai némák e heroikus küzdelemben. Gyóni „Levél

¹⁷ Gyulai szerint a német költők soha el nem múltó művészi igazsággal adtak kifejezést a nemzet érzelmeinek (id. ért.).

¹⁸ Barabás Ábel: Petőfi, A tizenhárom.

„Nyugatra” c. erőteljes költeményében s Harsányi Lajos „Prológus az új élet elé” c. versében lesújtó ítéletet mond e nemzetietlen, önös egyéni érdekek, bántó érzékiség és vérvívó szerelem kultuszát üző magyartalan irány költészetéről. Azonban tévednek azok, kik azt hiszik, hogy e költők elnémultak, mert ez irány hívei nem hallgattak el, élnek s írnak. De elveikből, mint Ignotus írja (Világ 1916. 87. sz.), t. i., hogy a művészet számára szabadságos követeljenek, a háborús idők követelményei közt sem engednek. Egész verskötettel lépett fel pl. két hónapos költő, Emőd Tamás és Dutka Ákos. Magát a harcot nem dicsóítik ugyan, de kifejezést adnak a háború által inspirált kedélyhangulatoknak. A magyaros irány követői közt is vannak költők, akik borzadnak a vérontástól (Szabolcska: Viharban, Világháborúban; Endrődi: Viharok felett; Kiss József: Karácsonyi ének). Vannak, akik a viharban búsan hallgatnak, de majd a béke megjöttével dalra nyílik az ő ajkuk is. Jól is tették, hogy nem csaptak fel a nyugatosok Tyrtaeusoknak, mint azok, kik harci dalaikat kényelmes otthonukban írják. Ezek költeményei nem tudnak bennünket megragadni, míg Gyóni versei azért is hatnak, mert tudjuk, hogy vérzaporos helyen születtek. Dutka Ákos „Az yperni Krisztus előtt” c. kötetének első dalában így ad hangot saját felfogásának:

„Hárfán orkánok trombitáját
Zengesse más, költőnek nem szabad.”

Mi hát az igazi költő feladata a harc idején? Hallgasson vagy énekeljen? Erre a legnagyobb lírikusunk, Petőfi adja meg a feleletet a „Mit daloltok még ti, jámbor költők” c. versében:

Önmagától száll a dal szívünkbe,
Ha bú vagy kedv érintette meg,
Száll a dal, mint szállanak a szélben
A letépett rózsalevelek.

Énekeljünk társak, sőt legyen most
 Hangosabb, mint eddig volt a lant,
 Hadd vegyüljön e zavaros földi
 Zajba egy-két tiszta égi hang.

Énekelje tehát a költő azt, ami a szíven fekszik...
 Nem kell épen háborús tartalmúnak lenni a versnek!¹⁹
 És úgy is van az, hogy akinél a dal lelki szükség, az
 dalol, akinél pedig a hallgatás a lelki szükség, az hallgat
 addig, míg küldetésének perceit közeledni nem érzi. (Arany.)
 Szilágyi Géza „Halálról—életről” e. versében ép efelett
 határoz:

„Nem hallgatok. Hallgatni bűn meg átok . . .
 Szemeim örök hit lázában égnek
 S el nem némul dalom: a mindenségnek
 Feltámadást ígérő szívverése.”

Alig is lehet elképzelni ma olyan lírai verset, mely
 ne lenne a háborúval valamelyes vonatkozásban. „Ma
 nincs más dal, a háború dalol” — mondja Pakots.²⁰ Nem
 okvetlenül szükséges azonban, hogy a költő harcra lel-
 kesítsen is²¹. De ha a *küzdelem igazán a nemzet lelkéhez-*
szóló küzdelem^{2,2}, akkor a *nemzeti lélek nagy érzései okvetle-*

¹⁹ Pl. Vértessy Gyula „Pávák a parkban” e. szép költeménye sem
 háborús tárgyú.

²⁰ Ma szívemből (Szab. gy. 41. 1.).

²¹ Szász Zoltán szerint a költőnek, az emberkebel finom rezdületét
 kifejező lénynek nem lehet az ezred-dobos szerepére vállalkozni (Pesti H.
 1915. okt. 22.) Barabás Ábel azonban így szól:

„Dobjátok tűzbe azt a hangszert,
 Ha éppen most nincs dalotok!
 Csak az poéta, kinek szíve
 Milliókkal együtt dobog.”

(A magyar poétákhoz.)

²¹ Nagyon is ideillenek Madách Ember tragédiájának e részlete (XII):.

... Az emberkebel
 Koralót kíván, fél a végtelentől.
 Belterjében vesz, hogyha szétterül . . .
 Félek, nem lelkesül a nagy viláért,
 Mint a szülők sírjáért lelkesült.

nül megtalálják a maguk tolmácsát, mint a „Talpra magyar!” korában. *Éspedig annál geniálisabb tolmácsát, minél jobban össze, van forrva a nemzet lelkével a küzdelem.* És ezeknek a költőknek hatása későbbi korban sem enyészik el. A nagy időkben az ő lelküknek kell finom seismograph módjára megérezni a kor szwének lüktetését, az ő húrjaikon reszket a harcok zúgása-búgása, a véres tusák elhaló moraja, a várva várt győzelem örömujjongása és a sajgó fájdalom sikoltó hangja, ha tudniillik a küzdelem nemzeti jellegű. Gyóni Szerbia első mozgolódása idején írt egy verset, melyben a római rabszolga szájába adva merészen kimondja, hogy *hódítani* menjen el maga Caesar, ő nem megyen. De most, mikor a nagy történeti idők szárnyzuhogását, a fenyegetett béke jajkiáltását meghallotta, már nemzeti ügynek, nem hódító, hanem védőháborúnak tekintette a harcot s úgy is mutatja be költeményeiben. Igaza van Kiss Menyhértnek²³, mikor azt mondja, hogy a költőnek kora előtt kell járni. Ábrányi Emil²⁴ és Rudnyánszky Gyula pl. megjósolta már előre a világháborút.²⁵

I.

Bizonyos szempontokból tehát *magyar* ügynek is tekinthető a *világháború*, a magyar lélek szólal meg a költemények bőségesen bugyogó, itt-ott néha „iszapos” áradatában is. Kiss Menyhért összeállította a gyűjteményeket s az írók névsorát, de azóta már megszapordtak a verskötetek. Ide iktatjuk az azóta napvilágot látott gyűjtemények közül azokat, amelyek figyelmünket nem kerülték el:

²³ Kat. Szemle 1915. ápr.

²⁴ „Nye poz bolim” e régebben írt költeményében, melyben Lengyelország sorsától félti nemzetét. Az „Imperator” című versében is vatesi jövőbelátás nyilatkozik meg.

²⁵ 3 utolsó versében.

Szász Menyhért (Ének a néma munkákról)²⁶; *Wlassich Tibor* (Világok tusáján),²⁷ *Kiss Menyhért* (Tábortűz); *Balázs József* (Versek); *Felber Pál* (Háborús versek); *Hangay Sándor* (Zengő Golgotha); *Lengyel István* (Versek); *Peterdi Andor* (Katonákas); *Szegedi Miklós* (Virágok egy honvédsírrap; *Barabás Ábel* (Harci szonettek); *Böszörményi Zoltán* (Magyar gyász); *Hevesi József* (Vér)³⁰; *Kosztolányi Dezső* (Öcsém); *Magyar Bálint* (Fehér köntös a vérmezőn); Ifjú *Szász Béla* (Háborús versek); *Dutka Ákos* (Az yperni Krisztus előtt); *Ernőd Tamás* (Dicséret, dicsőség); *Kiss József* (Háborús versek); *Békeft Hermia* (Muzsikaszó mellett); *Badó Antal* (Háborús strófák); *Békássy Ferenc* (Elmerült sziget); *Szánthó Róbert* (A déli végeken); *Szendrői József* (Legendás idők); *Morvay Károly* (Véres lapok); *Kádár Béla* (Rezgő hullámokon); *Szigethy Ferenc* (Tábori posta); *Kovács Zoltán* (Lelki virágok); *Kosztolánszky István* (Leláncolt béke); *Doleschall Ervinné* (Hulló rózsák); *Lengyel István* (Béke); *Böszörményi Zoltán* (Világosság). (E gyűjtemények egyike-másika nem háborús vonatkozású verset is tartalmaz.) *Kacsóh Pongrác* és *Gönczi Béla* dallammal együtt adtak ki verseket. Van két anthológiánk is a háborús versekből, a *Vajda Gyula*³¹-féle és a *Szabolcska* által³² szerkesztett gyűjtemény. Újabban megjelent a *Stockinger Gyula* „Éljen!” c. anthológiája. Gyűjteményekbe még nem foglalva pedig nap-nap után jelenik meg háborús ver³³. Gyulai Ágost 1915. júniusáig 7000 drbot gyűjtött össze.³⁴

²⁶ Vajda Gy. szerint csupa szín, hangulat és erő.

²⁷ Magyar Hírlap 1915. 348. sz. szerint üvegházi növény a Wlassich költészete, mint a többi poéták minden verse is, mig nem akad a kornak egy másik Petőfje.

²⁸ Vajda Gy. szerint gyönyörű és hangulatos versek.

²⁹ Vajda Gy. szerint hangulatosak.

³⁰ Vajda Gy. szerint kedves, hangulatos, lelkes versek.

³¹ A háború költészete. 1915.

³² Háborús versek gyűjteménye. Magyar költők 1914—15-ben. I.

³³ Köztük sok csinos vers akad, pl. Hangaytól Ránk nevet a halál., Tenger partján; Alba Nevistől: Vissza; Peterdi Andortól: Üres madárfészek. alatt; Kozma Andortól: Magyar katonáink.

³⁴ Bp. Szemle 1915. júl.

Magok a költemények általában két csoportra oszthatók:

1. a harci élmények inspirálása folytán életre pattant dalok,
2. a háború által felvert érzelmeket, hangulatokat tolmácsoló költemények³⁵. Bennök a lelkes hit és a bízó remény, a gyöngéd szeretet és a lángoló harci kedv karöltve jár a játszi humorral, az ellágyulás nélküli meghatottság a pajkos kötekedéssel, sőt olykor a halállal való komázással is. Majd ha össze lesznek gyűjtve a háborús versek, akkor fogjuk csak igazán megtudni, mennyi új hajtással gazdagodott a magyar költészet fája. De már most is rá lehet mutatni egyre-kettőre. Ilyen & gépmadár bevonulása a költői tárgyak közé (Gyóni: Csodák. Hangay: Levél kis fiannak, Csillagok útján), a német-török szövetség dicsérete s az olasz árulás gyalázata. Barabás Ábel és Oláh Gábor Németországhoz írnak rajongó verset, hasonlóképp gr. Zichy Géza és Radó Antal is (Háború, Wacht am Rhein). Kiss Józsefnél a „Halottak utaznak” c. költeményben a holttestek a nagy török császárhoz úsznak le a Dunán Sabác alól. Hangay Sándor Zóra, Ali basibozuk, Dervistánc c. verseiben a mohamedán világból veszi tárgyát. Kiss Menyhért német és török szövetségeseink iránt szeretetének ad kifejezést. (Az égigérő tűz; Gorlicei hajnal^A két gránátos; Törökországhoz.) Radó Antal „Pótlék Daniéhoz” c. versében s „Itália” c. szonettjeiben és „Jelenet a meny ország ban” c. költeményében az olasz király árulását bélyegzi meg, míg feleségének Kiss József hányja szemére vérszonojúságát (Eléna). Kiss Menyhért (Talján) és Gács Demeter (Trombitás Balog) az olaszok hitványságáról ír verset. Ábrányi Emil „Ha Windsorban karácsonyt ünnepelnek” c. verse szerint a Jézus elfordul a bűnös Angliától, melynek Wlassich Tibor verse szerint is el kell most pusztulnia. Heine Zwei Grenadier-jának a gondolata több írónál felmerül (Farkas Imre, Kiss Menyhért, Ernőd Tamás). Az orosz néppel több költő foglalkozik (Kiss József: Ballada, Ernőd T.: Petrovics Petruska, Orosz dal), míg Gyóni erőteljes, bár itt-ott nyers versében, a „Petőfi lelké”-ben

³⁵ Beöthy (Inter arma) 3 csoportra osztja őket. 1. Harci benyomások alatt keletkezett népies énekek. 2. A nemzeti közérzést tolmácsolók. 3. Egyet, emberi érzést éneklők.

mindenik ellenféllel szemben szabad folyást enged érzelmeinek: Kiss Menyhért Háborús népdalaiban a rácokkal is foglalkozik. Barabás Ábel összes ellenségeinkről, még a semleges Amerikáról is megmondja a maga véleményét. Szávay Gyula is végigtekint a „Prológ”-ban tarka soraikon. — De nemcsak a műköltők, hanem a nép egyszerű gyermekeinek ajkán is születnek új dalok, bár a régieket is előveszik és átalakítják. Ezekben Oláh Gábor szerint (Új Nemzedék 1915. 35.) legtöbb szó esik az édes anyáról, aztán a kedvesről. Az ellenségről alig. Ez a megállapítás azonban nem fedi egészen a valót, mert a katonanóták foglalkoznak az ellenséggel is. Elég csak a Magyar Figyelő (1916.) 465. lapján közölt Petár-nótákra s más katonadalra célozni, hogy igazoljuk állításunkat. Sőt egy régebbi nótát átalakítva, az olaszt is megtisztelik, így:

Már minálunk, babám,
Az van a szokásba',
Nem megyünk oroszra,
Hanem taliánra.
Felmegyen a baka
Alpok tetejére,
Onnan köp egy nagyot
Az olasz fejére.³⁶

Katonaköltőnk sok van, pl. Hangay Sándor, Szepessy László és különösen Gyóni Géza, a világháború egyetlen igazi költője. — A harctéren lévő katonák újságot is szerkesztettek: Sabáci hősök lapját délen, Tábori újságot Prsemyslben. Sok szép nóta születik meg régi dallamra is, pl. ez:

„Ferencz Jóska levelet írt ma reggel,
Masérozni szeretne a sereggel.
Ne maséroz, édes öreg királyunk,
Hanem csak nézd, hogy mi hogyan csináljuk!”

A gazdag irodalom szinte meghazudtolja e költemény állítását:

³⁶ Horváth György elragadtatással ír a mai népköltészetéről, de szavai-ban igen sok túlzás van. (Keszthelyi ért. 1915.)

Nem írom pennával
 Fekete tintával, . . .
 De szablyám élével
 Ellenség vérével
 Az én örök híremet....

mert fekete tintával is nagyon sok dicső tettét látjuk feljegyezve a magyar katonaságnak. A népdalok összegyűjtése még folyik [pl. Zilahy Lajos (Magy. Figy.), Molnár Ferenc ^Huszárnóták) stb.] A napilapokban sok ismeretlen katonaköltőnek verse jelenik meg, pl. a Világ 221. számában Szatmári Nagy Ferencé, kit nem említ Kiss Menyhért cikke.

Áttekintem a műköltők háborús verseit költőiség szempontjából. — Sem Vajda, sem Szabolcska anthológiája nem vesz fel több sikerült költeményt. így pl. „A hadnagy temetése” c. verset Zilahy Lajostól, melyet Beöthy dicsérettel említ³⁷; a „Kötőtük”-et (előbb „Öt kicsi lándzsa” címmel.) Kiss Józseftől, a „Rajvonásban” c. versét Illés Istvánnak, a „Magyar mítoszok” c. költeményét Anka Jánosnak, melyekről Kiss Menyhért emlékezik meg; a Mohácsi Jenőnek Várady Antaltól kiemelt versét, „A magyar paraszt” címűt. — Kiss Menyhért megemlíti még Lévay József Fohászát is, de nem találom felvéve egyiknél sem, ha csak nem a Korszerű dalt érti alatta Kiss. Beöthy Kozma Andornak egy versét „Előre” címmel említi, de ez valószínűleg azonos a Szabolcska gyűjteményében levő Rapszodiával (53 1.). amint az általa „Útszéli keresztfa” címen felemlített vers is valószínűleg azonos a Szabolcska-kötet „Legenda a csatatérről” c. Szabolcskától írt költeménnyel (74. 1).

A Szabolcska-gyűjtemény versei közül felemlíthetők Lévay Korszerű dala, Kozma Andornak már említett Rapszodiája (53. 1.). Szép Ernő Imádsága (41. 1.), Mezey Sándor Bölcsődala (65. 1.),³⁸ Szabolcska Legendája (74. 1.), Czöbel Minkának a „Menyasszonyok kara” c. verse (129. 1.), Kiss Menyhért Története (67. 1.), mely valószínűleg azonos a „Levelek” c. verssel. Felemlítendő Dutka Ákos költeménye: „Óda

³⁷ „Inter arma” c. szabad lyceumi előadások gyűjteményében.

³⁸ Sas Ede is írt egy ilyen című költeményt (Új Idők 1916. 4.)

a naphoz” (112. 1.), melyben kenyérért esdekel, Babits Miatyánkja (13. 1.), Kosztolányi D. költeménye az öccséről (47. 1.), Ernőd „Éji látogatása”, mely Gyulai hatását mutatja³⁹, mint Vértesy Gy. „Indulóban” c. költeményén (17. 1.), a népköltészet, Kárpáti Aurélnak „Magyar lovas éneke a Visztulánál” c. versén a kuruc dalok hatása érzik. Szávay és Várady a legelső magyar emberről írtak egy-egy verset (A király — Imádkozik a király.)⁴⁰ A jobbak közé sorozható Lovászy Mártontól a „Besorozták az apámat” c. költemény. Gyónitól is közöl e gyűjtemény 4 verset, míg Szepessy Lászlótól egyet sem vesz fel. Sok olyan darabja van, amely a Vajdáéban is benn van. (Endrődi: „Viharok felett” c. szép verse (31. 1.), Ernőd Tamás: „Ha visszajönnek (t. i. 1.), Harsányi Lajos: „Prolóógus az új élet felé” (35. 1.), Farkas Imre: „A Kárpátok őre” (72. 1.) stb.)⁴¹ Sok gyengébb vers van azonban benne, amelyeket itthon csináltak. Csodáljuk, hogy ezek kedvéért mellőzte pl. Kozma Zrínyijét. E fogyatkozásokat a Szabolcska-anthologia későbbi köteteiben pótolni lehet. — A Szabolcska gyűjteményének nincs betűsoros tartalomjegyzéke sem.

A Vajda-féle gyűjteménynek jobb versei azokon kívül, amelyek a Szabolcska gyűjteményében is megvannak, a következők: Kozma Andor: „Zrínyi a költő” c. verse. Hatalmas és erőteljes vers. Gyóni két verse, melyek közül az egyik eddig kiadatlan volt: (Magyar asszony írja); Zilahy: „Vigasztalás” és Góbi Imre: „Imre” c. verse; Kiss M.-től „A cenzstohói legenda”, mely Vajda szerint a háborús költészet örökbecsű emléke; Oláh Gábor „Magyar katonák” c. költeménye, melyen Vörösmarthy nyelvének zenéje van. Régebbi költőktől is vett fel Vajda (Petőfi, Csokonai stb.). Nem fukarkodik a dicséretekkel. Szerinte Ditrói Mór gyönyörű verseket ír, szín és erő meg ritkán jelentkezik úgy egybefonódva, mint Szávay Gyula költeményeiben; Wlassich szép fordulatok verseket ír, a legnagyobb

³⁹ Tárgyára nézve kb. hasonló éhez Jakab Ödön „Szomorú esték” c. verse.

⁴⁰ Szepessy Lászlónak is van egy sikerültnek mondható éneke a királyról.

⁴¹ Óhajtható volna, hogy a következő anthológiák e két gyűjtemény darabjait elhagyva, mintegy e kettő kiegészítései legyenek.

azonban Gyóni, kinek versei közül legértékesebb szerinte a „Gorkij önkéntes” és a „Magyar asszony írja” című. Utána Vajda szerint Peterdi Andor jön, ki a legszebb költeményt írta a magyar katonákról. Peterdi versei szerinte örökéletűek. Szepessy L. Katonaversek c. kötetéből kiemelkedőbb költemény a „Közlegény” című.

Megjelent azóta Kiss József kötete is, melynek legszebb darabjai a Kötőtűkön kívül a „Ballada,” „Elbujdosott az álom,” „Szerenádok,” különösen „Sirályok az északi tengeren” és „Zsoltár a kenyérről.” Míg véres csatákon, a halállal szemben, vitatja népe az élet jogát, ő új pezsdülést érez *öreg* szívében s minden érzése egy-egy dicsőítő költemény. Ezeket adta ki, hogy megmentse őket, mert hite szerint a régi világ össze fog omolni s merészebb legények állanak a gátra, új álmokért rajongó új hadak. A Barabás Ábel harci szonettéiből kiválik „A magyar poétákhoz”. Az Ernőd Tamáséból „Az arany paplan,” „Ha visszajönnek,” „A két faláb” című költemények válnak ki, a Dutka Ákoséból pedig „Az yperni Krisztus előtt” és „Ének a naphoz”. Radó kötetéből az eddig említett finom hangú verseken kívül „Velenec” s „Unokámnak” említhetők. A „Jövendő” s „Meg béke volt” verseiben a pártoskodásról, e magyar átokról beszél. Epilógusában megvallja, hogy harci dalait nem zengte ő tábortűz mellett, de ami érzés és eszme benne életre kelt, az mind a katonákat kereste fel, így szíve vérével írta a dalt.

„A Kiss Menyhért „Tábortűz” c. kötetében legszebb a „Búcsúzás”, a Hangay Zengő Golgotha c. kötetében pedig az „Indulóban” c. vers s az Erdélyt féltő költemények.

II.

Kétségtelen tény, hogy a világháború legértékesebb költője Gyóni Géza. Azonban az ő értékéről is eltérők a vélemények. Kiss Menyhért szerint csupa nemes erő, halálallos elszántság, mélységes hazaszeretet, ki a kuruc költészet fenségesen egyszerű tisztaságát, mélységét, színeit, képeit, katonás temperamentumát mutatja. Rákosi Jenő szerint (Budap. Hírlap 1915. okt. 15.) vigasztalója a küz-

dőknek, lelkesítője a harcosoknak, gyönyörúsége mind-azoknak, kik a véres napok után a világnak érzésben, erkölcsben, gondolkodásban való megújulását várják. Hangjának csodás ereje, gondolatainak fénye, képeinek kápráztató szépsége, ragyogása, lelkének megragadó őszintesége megkapja ezer meg ezer küzdő katona lelkét. — így ír róla az egyik csoport. Mondani sem kell, hogy szavaikban sok van a legutóbbi idők lírizáló kritikájának hangjából. A másik csoport, Adyék, nem is tekintik költőnek. Ady egy levelében azt írja, hogy Gyóni soha sem volt s nem is lesz költő. Jó szimattal kiaknázta formában, nyelvben a régi s az újabb költőket, az igazi poétákat, elsősorban őt. A helyzete lett népszerűségének az oka. A Nyugat nyomán egy „Fáklya” c. ifjúsági lap kritikusa aztán őt a napi szenzáció s a hazafias lelkesedés zsírján felhízott verscsinálónak nevezi. A keszthelyi értesítőben Horváth György cikke szerint (1915.) egy pár mély érzésű vers olvasható a Gyóni kötetében. Kristóf György Két új verskötet c. ismertetésében⁴² erősen túlbecsüli költészetét, míg Kéki Lajos inkább mérsékeltebb a véleményében.⁴³ Szóljunk hozzá mi is Gyóni költészetéhez, a „Lengyel mezőkön tábornúz mellett” c. kötete s azóta napvilágot látott versei alapján.⁴⁴ Tényleg nagy költő-e Gyóni, kinek lantján a harcoló katona érzelmeinek teljes skálája zeng, vagy pedig csak, mint a przemysli vár költője, érdekes helyzeténél fogva tarthat számot érdeklődésünkre?

Kristóf azt állítja Gyóni Gézáról, hogy az időbeli és térbeli távolságokat áthidaló és összekapcsoló intuitio erejénél fogva méltó arra, hogy Petőfi mellé állíttassék. Ez

⁴² Sp. Ref. Lapok és különnyomat. (1915.)

⁴³ Budp. Szemle 1915. jul.

⁴⁴ Látod-e lengyel (Budp. Hírl. 163.), Magyar asszony írja (Vajda-Gyűjt.), Végvári sánckokban (Budp. H. 163.), Szeretném, ha nem szeretnének (Pesti Napló), Várás (P. N. 1916. jan. 5.) stb.

mindenesetre a kétségtelenül jeles tehetségű lírikusnak, túlbecsülése. Felhossa például az Örtüznél című költeményt a térbeli intuícióra s egészen lelkesedve hirdeti róla, hogy „látnoki szemének varázsos ereje» „bűbajos kapcsoló intuitiót,» teremt. Csakhogy itt a jelen szemlélettel keverve van a múlt emléke is, az álomban való hazaszállás motívuma meg van zavarva, s nem teljes az eszmemenet. Ő virraszt, társai alusznak, álmodnak. A költő nézi őket s szinte kitalálja álmukat. Otthon járnak. De Bogdánál nem mondja el az álmát, hanem aznapi harcáért pirongatja az alvót s inti, hogy vigyázzon, mert neki még egy szabadkai kislányért élni is kell. Tehát itt kiesik a hangulatból s átcsap a jövőbe. Szabónál is az aznapi dolgát említi fel s megdicséri okos viselkedéséért. Őneki már elmondja az álmát. Tehát a térbeli távolságot ádhidaló intuitió itt nem olvasztja fokozatos, harmonikus egészbe a szemléletet s az álom elmondását. Kristóf pedig ép ezt dicséri nagyon. Szerintük is jó ez a vers, de nem ezért, hanem mert a való élmény lehellete csap ki belőle s lélektanilag hű képét adja az őrtálló katona csapongó gondolatainak. Bájós vonás benne a virasztó csillagok, az álom angyalkái, a Göncöl-szekér népmesei motívumainak felhasználása. (A Göncöl szerepel Hangaynál is (Baka-imádság.) Ügyes fogás, hogy Mihály álmának kapcsán átvisz a jelenből a közel jövőbe.

Hasonlóképp nagy lelkesedéssel szól Kristóf a „Ne szomorkodj Bálint” c. kurucos hangú költeményben megnyilatkozó időbeli távolságokat áthidaló kapcsolatról. Igazi vatesi lélegzataságot emleget s a nemzeti lélek géniuszának mondja őt érte. De a múlt korok hangulatára való utalás nem egyedül csak Gyóninál van meg. Megvan ez Kiss Józsefnél a „Halottak utaznak” c. versben, mely szerint a kurucok újra feltámadnak s élnek. Hivatkozás van e korra Ernőd magyar legendájában is, méginkább Kiss Menyhértnél (Tábortűz) és Hangaynál: (Zengő Golgotha: Keserű kuruc

ének, Reménykedő kuruc ének). Mélységesen mély benyomást tett a nemzeti lélekre a kuniékor! Balassa Bálint lalke is feljár a mai napokban (Hangay: Ének a végekről, Balassa Balint hívása). Azonban csak a katona-életmód hasonlósága ragadhatja a költőket a kuruckorba vissza, mert a kuruckor s a mai napok harcának oka s célja között nagy különbség van. Akkor a nemzeti szabadság érdekében harcoltunk, most a középeurópai hatalmak s az entente közt a hegemoniáért, igazában Németország letöréséért folyik a harc. Akkor kívülről jöttek befelé a felszabadítók, most mi megyünk Varsó felé . . . Épen azért csak *általánosan* lehet megjelölni a célt, amiért akkor is, most is küzdöttünk; akkor is az ország boldogsága érdekében küzdöttünk az *ellenség* ellen, most is. De az ellenség ma más, mint akkor. Akkor az orosz barátunk, a francia biztatónk volt. „Földünkre a fogát akkor is fájjalta . . .” mondja Gyóni ugyane versben, de ki fájjalta? Az orosz, aki ellen most küzdünk? Nem, hanem az ellenség! Így mihelyt általánosságban jelöljük csak meg a fogalmat, a vers színtelenebb lesz, veszít varázsából. A „rongy árulók”-ra vonatkozó célzást is csak nagy általánosságban lehet érteni. Szerintünk inkább a magyar katonai lélek azonossága hozhatja egymással szorosabb viszonyba a két kort. Es a Kristóf-féle intuícióknál sokkal több varázst adhat e verseknek az, hogy a való élet lehellete csap ki belőlük.

Erre az intuícióra jobb példát is tudunk felhozni. A térbeli kapcsolás jobb Hangay Sándornak „Mese két kis fiúnak” c. költeményében. Az apa éjjeli támadásra indul. Lelke előtt megjelenik otthona s két szép gyermeke. Látja őket ágyban fekvé. Lelke nem önmagáért remeg, hanem azokért aggódik. A rémes, vad, ágyúördögés éjszakában a jelen képeihez az otthoni képek csatlakoznak és podig felváltva, balladás menetben. Népmesei

hangulat ömlik: el az egészen s ami a fő, szintén való élmény szülötte.

Gyóninak egy másik költeménye „Álom a sátorban” mellé állítható több szempontból Ernőd Tamás „Szallagos Ágoston” c. költeménye, de ez sokkal komplikáltabb szerkezetű, mert kettős álom van benne, míg a Gyónié líraibb, egyénibb, magyarabb, ez pedig naivabb a Gyóniénál. Mindkettőben meg van az eszméletnek sajátos meg-meg-rebbenése: az egyik tudja, hogy elaludt a vártán, a másik, hogy véres harcokat vív. Kristóf elmulasztotta felemlíteni szerkezeti szempontból Gyóni „Csodák” c. költeményét. Csoda, hogy még él a költő, de hogy él, abból tudja meg, hogy érzi borzasztó helyzetét; érzi, hogy jeges szél csípi az arcát, hallja, hogy a hegyek visszhangozzák az ágyúdörejt, látja, hogy az erdők égnek, a rétek földjét felvágja a gránát, fent gépmadár kering, hallja, hogy Jent hurráh kiállással indulnak rohamra a magyarok.⁴⁵ Csodálja, hogy ennyi vészen keresztül győzni tudott egy imádkozó gyöngé asszony. Ez a helyzetek és érzetek összekapcsolására s ezek folytán a belső sejtések kifejezésére nagyon jó példa lehetett volna Kristóf számára.

Az időbeli kapcsolásra például felhozott „Ne szomorkodj Bálint” című költemény gondolati jelentőségéhez már szóltunk. De szerencsésebbnek tartjuk az 1848—9-i szabadságharcnak a jelennel való kapcsolati felemlítését. Akkor is az orosz ellen küzdöttek hőseink, most is. Akkor is a honvéd volt a világ első katonája, most is.

E gondolat számos költeményben kifejezést nyer. Sőt a nagy idők még élő tanúi is beleegyednek a harcba. Tóth László „Az utolsó honvéd,” Radó Antal „Kerekes Márton,” Jászay Horváth Elemér „Vén Kerekes Márton” c. költeményeiben Gábor Áron tüzérének mai hőstette

⁴⁴ Hasonló gondolat van Madáchnál: Élek megint, érzem, mert szenvedek.

van elmondva. Ábrányi Tábornokának hőse, Görgei, nem tud meghalni addig, míg a honvédek nem győznek . . . Szabolcska „Nagy napon” c. verse szerint a költő apja honvéd volt 48-ban, fia most megy el honvédnek. Szász Károly „Két honvéd” c. verse annak ad kifejezést, hogy az öreg honvédek helyett most ifjú honvédek fogják letapszni észak rémeit. Barabás Ábel „Krasznik” c. versében igen helyesen Bem nevére hivatkozva mutatja az utat Varsó felé. Gyóninál e szerencsés kapcsolat a szabadságharccal nincs meg. „Petőfi lelké”-ben utal Petőfi szerepére, de ismét általánosítva őt, nem a magyar szabadság, hanem a világszabadság költőjének fogja fel, ami elnagyoltta teszi a rajzot. Felhasználja a Szent László legendáját is, de ismét általánosítva, a békéért harcoló sereg vezérének rajzolja Ferenc Ferdinándot. Kristóf a magyar léleknek a Habsburg-családdal való ölel kezesét, a dinasztikus érzés és a magyar nemzeti eszmény teljes egybeolvadását olvassa ki belőle. Szerinte ez Gyóni egyik legszebb költeménye, szerintünk a gyöngébbek közül való. Kéki is azt tartja róla, hogy sok benne az üres rethorizmus. Sokkal beszédesebb kapcsolatot találunk a múlttal Ballá Ignác „Új Attilák” c. költeményében, vagy Hegedűs I. „Halálfejes zászló” c. párhuzamában. Lajos királynak épúgy megölték az öccsét, mint Ferencz Józsefnek. Barabás Ábel nem a kuruckorra, hanem az őshazában töltött időre emlékezteti a magyar katonákat; helyesebb a beállítás így az időbeli intuíciónak, mint Gyóninál. Gyóni Petőfi lelkéhez sok tekintetben hasonló párhuzamokat tartalmaz, s bizonyos szempontból emelkedettebb hangú Kozma Andornak, „Zrínyi, a költő” c. költeménye.

Íme, az időbeli és térbeli elemeket összekapcsoló intuícióért Kristóf példájára Gyónit Petőfi mellé helyezni nem lehet.

Nem is, nem is azért tartható jó költőnek a prsemysli

dalos, hanem a költészetében megnyilatkozó lírai őszinteség, erő és egyszerűség miatt.

Igazi lírikushoz illően őszintén elmondja, ami a lelkében van. Törhetetlenül bízik a magyarság győzelmében, az igazságos ügy nagyszerű sikerében.

„Mostantól fogva mindörökre vége
Ijesztő rémnek, csüggedt halálvágnak,
Virágos, ékes, szentelt fegyverek most
Utat a boldog, szebb jövőbe vágnak.”

(Ferencz Ferdinánd jár a hadak élén.)

Felderült az „ítélet napja,” mert mi a szabadságért harcolunk, de elleneinket a rabtartó parancsszava hajtja küzdelemre (Varsó felé, Gorkij önkéntes, Alexis levele Alexandrához). A magyar hűség a viharban sziklaként megáll (Tízezredik könyvem táblájára.) Bajtársait testvéreinek tartja; szereti őket; áldozatkész barátságukat meghatóan rajzolja. (Ima a lengyel dombon, Vasárnap a sáncon). A boldogabb, szebb jövő érdekében saját életét is odakínálja. De nemcsak bajtársait biztatja, mint Tinódi, hanem az otthoniakat is vigasztalja verseiben (Magyar katonák dala. Levél a gránicról, Repülj már levelem 1). Hazamegyünk nemsokára, csak egy kis dolgunk van még a muszkával — írja. Igazi máról holnapra élő katona, aki a legvéresebb pillanatban is komázni tud a rémes halállal; ha szivarja volna, a gránát tüzenél gyújtana rá (Tábortűz mellett.) Nevetve jár a fergetegben, mert a bátor legényt elkerüli a halál (A nagy dáridó). Szentül hiszi, hogy épségben visszakerül feleségéhez, kiről oly szép álmot álmodott sátrában. (Álom a sátorban). Mert nem adhat az Isten szomorúságot annak a fehér asszonynak, aki imájával életre könyörgi őt az egek Urától. (Csodák. Visszavisz szomorúságod. Könyörgés harc hajnalán.)

Őszintén tárja elénk a feleségétől elszakadt férfi szerelmes vágyódását asszonyához, akinek szépsége, hű-

sége a messzeségen át is átragyog hozzá s aki nem hervadhat el árván, mert ha ő meghal, ki zengené akkor viruló szépségét?! (Könyörgés harc hajnalán.) Ez a fehér asszony az ő őrangyala (Egy arcképre). Feleségéhez írta a kötet legszebb versét, „Üzenet a kedvesnek” címmel. Lelke előtt megvillan az a gondolat, hogy itt esik el s felesége nem járhat el sírjához. Mennyivel jobb lenne otthon pihenni a temetőben, hol szomorúfűz borúina csonka márvány-síremlékére, míg itt a deres tarlón varjú lesz a sírásója. De még ekkor is a felesége lesz utolsó gondolata. E vers nem szenvelgett érzések tolmácsa, hanem egy, a halál révénél álló komoly férfi szerelmes vallomása. Hasonlatai is mind feleségével vannak összefüggésben (A sír fűvét, mint a hajamat szoktad, gyengéd ujjakkal borzolja a szél. . . Oly könnyű volna ott a szemfödél, mint fehér ágyad selyem takarója). Az ellentétek is hangulatot ébresztenek. Otthon halottak napját *mosolyogva* várná, mert akkor kijönne felesége hozzá, míg itt olyan *szomorú* dolog elhagyatva feküdni, ha a *dérlepte* tarlón *vén* varjú kopogna szikkadt koponyáján. E sorokban a szavaknak zenéje van.

Őszinteségében nyíltan kifejezi, ami vágyként ott él a feleségétől rég távollevő férfi lelkében (Őrtüznél, Alexis levele). Ha visszajuthat, nem bánja a világot, csak szent, ölelő éjjel nyugodhasson fehér asszonyának hősín mellén (Egy repülő lapra.).

Őszinteségében nem válogatja meg a kifejezéseit az ellenséggel szemben. Vad csordának nevezi őket, a szerb királyt vadjai közt rémülettel járó nyomoréknak mondja, a röhögő rabtartókra dőghalált kér. Orgyilkosok, pribékek, beste vadak, fajtalan rossz csikasok, orvosok, kalózcsoroda, kerge cár, britt betyár, rabló — ilyenfajta kifejezések gyakran fordulnak elő soraiban. De ez menthető, hisz Petőfinél is, Aranynál is találunk ilyeneket (Mit nem beszél az a német. . . El-e még az Isten). A Nyugat kri-

tikusa azonban ép az ilyeneket kifogásolja, mint „Száz árok alatt bűzhödt vérével.” Haragjában ima formájában átkot mond az ártatlanok életére törő zsarnokra.

Ép ilyen haraggal támad az általa régebben nagyra-becsült Ady s Ignotus iskolájára, a nyugatosokra is, csak-hogy itt a nyerseségre egy kis gúny is vegyül (Kiket a század baljós vége ellett.) A magyarság szűz erejében való erős bizakodása sugallta a „Levél Nyugatra” c. költeményét. Egyet sem lát közülnök a harctéren, hol most a jövődöt edzett izmú magyarok csinálják. Nem is valók oda ezek a beesett mellű ifjú aggok; a gyeheennát verni vasizmú hősök kellene. Leáldozott már végkép a napjuk, s mint korhadt fatörzsek, kidőlnek. Azoknak lesz jó dolguk most, akik szívvvel szorgosak voltak, sebeket kaptak, de jaj lesz a nagyképű kosoknak, a cégéres ripőköknek. Ezek ellen írta a „*Csak egy éjszakára*” c. versét. Itt is őszintesége szertelenségbe viszi s ez megbontja a vers harmóniáját. Egy sora (Hogy emlékezzenek az anyjuk kínjára) dissonanciát csinál benne. De ő felgerjedésében nem veszi ezt észre. A küzdő katona haraggal gondol a pártoskodókra, üzérkedőkre, az uzsoragarast fogukhoz verőkre, a vitézkedőkre, a hazát szájjalszeretőkre. Szeretné, ha ezeket egy éjszakára kiküldenék Prsemyslbe. E költemény szerkezete olyan, hogy minden strófa 3 első sora az itthoniakra vonatkozik, 4 utolsó sora a várbeli állapotokat tünteti fel. Két utolsó strófájában a kettő összekapcsolódik. Hatalmas erőttől duzzadó nyelve megkapja az olvasót, de a harcokra utaló rész eszthetikai hatás tekintetében sikerültebb, mint az itthoniakra vonatkozó sorok. — Őszinte haraggal telik el lelke, a küzdő katona lelke akkor is, mikor az itthon élő, magyar makkon hízott cserepár fickók dolgairól értesül.

Így jutunk el költészetének második tulajdonságához, az *erőhöz*, mely a közvetlen átéltség hevétől nyeri lángját. Elképzelt helyzetek, költői víziók nem kölcsönöznek akkora

erőt a nyelvnek, mint a való háborúk dübörgésének hallása, az ömlő vérözönt árasztó hadakozás látása, az abban? való tevékeny részvétel. És ez van meg Gyóniban, ezért mülják felül versei az itthon írt harci dalokat! Véres, küzdelmes éjszakákon születtek meg ezek, a költő valóban hallotta a haló honvéd utolsó sóhaját, látta emberfeletti küzdelmét. Ez kölcsönzi nyelvének, érzéseinek, képeinek az erőt, mit az utolsó évtizedek elbágyadt lírájában annyira nélkülöztünk. Igaz ugyan, hogy ez az erő sokszor nyerseséggé lesz, de reméljük, hogy az ilyen szertelenségekben megtisztulva, következő verseiben, mint az „Üzenet a kedvesnek” költője áll előttünk. Érzésben elmélyülve, hangban megfinomodva, a szenvedések iskoláját megjárva, alkotó erejének izmosodásaival el fogja érni a kész kifejlődöttséget. A legszebb ígéret Gyóni Géza. Benne sokan egy második Petőfit látnak és a magasztaló kritika hangján beszélnek róla, azt mondván, hogy soraiban mélység és magasság, igazság és szépség, erő és vas beszél és mérhetetlen óceánok morajló erejét juttatják versei eszünkbe.⁴⁶ Mások közvetlenségét, természetességét, szenvedélyét, őszinteségét, melegségét, vallásosságát, magyar érzését becsülik sokra.⁴⁷ Tény, hogy feleségéhez írt versei nagyon sikerültek, különösen az „Üzenet a kedvesnek” és a „Visszavisz a szomorúságod” címűek; tény, hogy a magyar katona lelkesedésének, törhetetlen bizalmának, jókedvének és melabújának egyaránt avatott énekesét⁴⁸ üdvözljük Gyóniban, de szerintünk még csak ígéret, noha legszebb ígéret. Határozottan kiemelkedik a világháború költői közül. Egy-két szempontból igaza van Fenyő Miksának is,⁴⁹ de határozottan téved akkor, amikor tar-

⁴⁶ Budapest. Hírl. 1915. 164. sz.

⁴⁷ Kat. Szemle 1915. 7. sz.

⁴⁸ Vas. Újság 1915. 17. sz.

⁴⁹ Nyugat 1915. 21. sz.

talmatlannak, antipatiásnak, jó ízlés és ítélőképesség híjával levő középszerű, sőt önképzőkori költőnek mondja, kinek néha elég ügyesen megverselt versei sok reminiscenciával vannak tele. Szerinte Gyóinál a káplári hang és a sületlen káromkodás képviseli az erőt Θ költészete nem lehet a küzdő magyar katona lelkiéletének képe. Ellenfeleit nem becsüli meg. Mélyebb analízisre szerinte nem érdemes.

Harmadik tulajdonsága a Gyóni költészetének az *egyszerűség*. Eltekintve az említett nyerségektől (okáda el, ellett, röhög, pucér dámák, lent az ingek, anyjuk kínjára), miket a harcok fergetegében forgó katonától nem lehet rossz néven venni, — kifejezése, nyelve egyszerű, nem cikornyás, képekben gazdag, de nem csillogó, ha itt-ott patetikus is,⁵⁰ homályosságba nem vész, nem bombasztikus. Erezhető ugyan rajta a Nyugat íróinak hatása is (Ki a Szent Nőtől búcsút sem vett (10. 1.), megcsókolom a szent nőt (46. 1.), életemet, e drága pohárt, zengőt (13. 1.). Bús szádban a halál ízével (30. 1.). Ha úgy akarja Végzet-úr), mégis a népdalok üde hangja uralkodik inkább kötetében⁵¹ és Balassi („Felettem az árnyak”) s az örökifjú kurucköltészet tanulmányozása érzik rajta. Érezhető még Petőfi s Arany hatása is.⁵² Szereti a párbeszéd formát (Gorkij önkéntes, Vasárnap a sáncon, Tábortűz mellett, Varsó felé). Érzik rajta a biblia ódon nyelvének zamata is (35., 27., 48. 1.). (A hazafiság és a vallásosság ugyanis összeolvad nála.) Szereti az allilerátiót és figura etymologicát. (Megáldnak áldott apai kezek. Véres vize kicsap a vén Visztulának. Víg virradatra stb.)

⁵⁰ ítélet napjai, Dicsőség a magasságban, Ferenez Ferdinánd jár a hadak élén c. költ.

⁵¹ „Levél a gránicról” és „Repülj már levelem” b. költ.

⁵² Mikor láthatatlan magja kél a ködnek. (Családi kör.) Csak egy éjszakára. (Rachel siralma.) A vihar földjén csak egyet is lássak. (Szülőföldemen.)

Íme elmondtuk Gyóni költészetéről véleményünket.⁵³ Szerintünk Gyóni erőstehetségű költő, de még csak Ígéret,, akinek jövő munkássága elé a legszebb reményekkel nézhetünk. Krasznajarszki fogságában sem hallgat, dalra nyílik ajka, dalt küld haza Rákosi Jenőnek s készíti új kötetét „Levelek a Kálváriáról s egyéb költemények” címmel. Á nemzet szívébe fogadta már is, a Petőfi Társaság tagjának választotta meg, verseit Mehring Sigmar, Ohorn-Wotracsek németre is lefordították. Sokban hozzájárult népszerűségéhez a helyzete is, hogy t. i. Przemyslben énekelt s most orosz fogságban sínylődik. Támogatja e véleményemet két vers, Szántó Róbertnek és Radó Antalnak Gyónihoz írt verse,, melynek mindenkéiben ez a gondolat van kiélezve. Gyóni maga is érzi. hogy küldetése van (Tízszázadik könyvem táblájára és a Pesti Napló 1915. nov. 2. számában megjelent versében).

* *

Ennyit mondhattunk el ez ismertető előadás keretében napjaink háborús lírai költészetéről. Nagy tehetségek nem ragyogtatják nálunk elméjük, fantáziájuk színszóró gyémántját; a háborús költemények nagy része a régi iskolás emlékek hatását mutatja és *itthon* pattant ki. Értékesebbek ezeknél azok a költemények, amelyek kint a *fronton*, vérzaporos, halálhörgéses napokon születtek, melyekben erő van s nem csak csengő-bongó rímek pattognak. Újabban a termés gyérül, egyúttal azonban javul is. Milyen lesz az ezutáni költészet, nem tudjuk.⁵⁴ Higyjük, reméljük, hogy talán majd a viharok elülte után állnak elő a zsenik,

⁵³ Gyóniról, valamint a háború többi énekeséről szóló irodalom repertóriumát l. az Irodalomtörténet c. folyóirat lapszemléjében.

⁵⁴ Lásd Bolza Gyula értekezését (Az eljövendő magyar irodalomról).

akikre vártunk, akik isten áldotta tehetségükkel fognak
friss babért fenni a hadakozó és küzdő magyarság hom-
loka köré:

Az éjt, vihart szótlán szenvedik át,
De ha kitisztul egyszer a világ:
Daluk versenyt vetekszik,
Hogy letört lombok, holt virágok gyászát,
Földült fészkek, fiókák pusztulását
Sirassák napestig.

(Szabolcska: Viharban.)

S a könyből, vérből mi szívünkre csurgott
S amit szívünk rejtegetve hordott,
Felzenghet majd a drága tiszta dal.

(Dutka: Ajánlás.)